

П'ятак М.М.

директор,

Сосонська ЗОШ І-ІІІ ст.

**ГАРМОНІЙНЕ ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ – МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?
(ХРИСТИЯНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ОСНОВНУ ІДЕЮ
СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ)**

У статті аналізується історія виникнення та розвитку теорії гармонійного виховання особистості, розглядаються переваги та недоліки запровадження в освітньому середовищі таких елементів західної прагматичної освітньої моделі як профільність та ЗНО, аналізуються основні підходи християнської педагогіки до проблеми ієрархічності структури людського пізнання.

This article analyses the history of rise and development of harmonious education theory, emphasizes pros and cons of implication of such west educational elements as specialization and independent testing. Also the main approaches of Christian pedagogics to the hierarchy of human cognition and knowledge are analyzed.

1. З історії виникнення теорії гармонійного виховання.

Протягом усієї історії існування педагогіки проблема системного, комплексного підходу до виховання особистості була однією з центральних. Педагогічна концепція гармонійного виховання та розвитку людини стала однією зі спроб створити таку систему. Досить тривалий час саме ця концепція була провідною для більшості європейських освітніх систем. Залишається вона пануючою і в сучасній педагогічній думці України. Проте криза сучасної цивілізації саме в духовно-моральному вимірі ставить під сумнів спроможність ідеї гармонійного виховання особистості відповідати запитам суспільства ХХІ ст. Ми спостерігаємо певний педагогічний парадокс

– чим більшого розвитку та поширення набуває ідея гармонійного виховання, чим потужнішими є засоби для такого виховання, тим менше ми бачимо навколо себе цих самих гармонійно розвинених особистостей.

Причина цього парадоксу полягає в самій суті ідеї, в думці про те, що всі складові людської сутності – і біологічну, і душевну, і соціальну, і духовну можна рівномірно (гармонійно) формувати та розвивати. Завдання ж вихователя, вчителя полягає в тому, щоб створити ефективну систему педагогічних методів, прийомів, засобів, які допоможуть у цьому.

Витоки концепції гармонійного виховання та розвитку людини знаходимо в давньогрецькій культурі та філософії з її культом всебічно розвиненого героя та в афінській шкільній системі, що продукувала філософів, які ставали олімпійськими чемпіонами з кулачного бою та воїнів, що писали філософські трактати.

Після періоду схоластичної школи середньовіччя, новий потужний імпульс ідея гармонійного виховання отримала під час періоду Відродження. Гуманізм, що замінив середньовічний богоцентризм людиноцентризмом, зробив виховання всебічно розвиненої особистості не лише метою але й самодостатнім кінцевим результатом педагогіки. Надмірний пієтет перед людськими можливостями, віра у всемогутність людини пройшли червоною ниткою через всі наступні століття. У полоні духу Відродження перебував і Я.А. Коменський, який створив теорію енциклопедичної освіти. На думку Коменського, школа може і повинна навчити дитину всього, що їй потрібно у житті. Необхідно лише розумно визначити: що, коли і в якій пропорції давати дитині. Саме Коменський заклав основи сучасної шкільної системи з чітким розподілом навчального часу, з обов'язковим переліком навчальних предметів та й з визначенням того, що дитині потрібно знати, а що непотрібно. Коменський, так як і всі прихильники гармонійного виховання щиро вірив у те, що у людині є «все», і це «все» перебуває у природній гармонії, в рівній мірі розвинуто і влаштовано. Школі ж потрібно поступово розвивати усі природні задатки та здібності дитини. Від часів Коменського обличчя школи фактично не змінювалося протягом століть.

Радянська педагогіка після недовгих спроб та експериментів з школою Шацького, трудовими школами та теорією «вільного виховання» в 30-ті рр. повернулася до перевіреної часом школи Коменського. Навіть такі видатні педагоги, як В. Сухомлинський не змогли повністю відмовитися від утопічної ідеї виховання ідеальної людини, у якої в рівній мірі будуть розвинути усі людські якості.

2. Пошук шляхів розвитку української школи

З самого початку існування самостійної української освітньої системи вона, зберігаючи радянську ідею формування, виховання всебічно розвиненої особистості, розпочала пошуки власної освітньо-виховної ідеї. За роки незалежності вітчизняні педагоги та чиновники розробили безліч різноманітних освітніх та виховних програм. Проте створити хоча б одну, ефективну не спромоглися. Ідея ж національного виховання, сформована на гаслах та цінностях інтегрального націоналізму не стала, та й не могла стати загальноукраїнською ідеєю. Більшість поміркованих педагогів та вчених продовжують залишатися вірними ідеї залучення наших дітей до аморфних загальнолюдських цінностей. Тим більше, що таку ідею закріплено в усіх державних освітніх програмах. В законі України «Про освіту» загальна мета виховання формулюється у світлі пріоритету загальнолюдських цінностей: «Метою освіти в Україні є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадянина, готового до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу». Тобто ті ж педагогічні постулати, які були створені в період Відродження, залишаються пріоритетними і для нашої освіти. Відповідно до сформованої мети виховання держава визначила і основні напрямки виховання: *розумове, моральне, трудове, естетичне, екологічне, національне та фізичне*. Кожен з цих напрямків обов'язково повинен бути присутнім у наших освітніх закладах. А як же інакше ми будемо здійснювати «всебічний розвиток людини... і т.д.»? Звідси і величезна кількість нікому непотрібних програм та заходів, які не просто є зайвими, але й позбавляють педагогів можливості ефективно організувати навчально-виховний процес та працювати з конкретною особистістю.

3. Запровадження допрофільного та профільного навчання, введення ЗНО як одна із спроб відходу від традиційної освітньо-виховної моделі

Ураховуючи не дуже втішні підсумки реалізації тієї освітньо-виховної моделі, яка була створена у роки незалежності, на початку XXI ст. вітчизняна педагогіка стала активно пропагувати ідею ранньої спеціалізації школи. Ідею всебічного розвитку людини відтіснила на другий план ідея профільності та спеціалізації. Не слід вважати цю ідею суто українською. Адже її коріння походить від американської педагогіки, яка чітко зорієнтована на потреби ринку та на 100% є прагматичною. Суть такої педагогіки досить проста.

Педагог – продавець освітнього товару у вигляді знань, учень – споживач, який має сам вибрати той товар, який йому знадобиться в подальшому житті. Завдання вчителя – продавати якісний товар та забезпечити через наявність різних спецкурсів та факультативів великий вибір такого товару. Завдання ж учня – вибрати той товар, який допоможе йому в боротьбі за виживання, причому справа вибору цілком покладається на плечі дитини. До речі, така ідея була досить популярною і в дореволюційній Росії. М.І. Пирогов в свій час писав: «... суспільство є споживачем, а школа – фабрикою, що готує товар для споживання» [4].

Така освітня система має і свої переваги, і свої недоліки. До переваг можна віднести: 1) можливість дитини визначитись зі своїми нахилами та уподобаннями; 2) отримання практичних навичок майбутньої професії; 3) можливість вільного вибору предметів.

Логічним продовженням прагматичної моделі освіти є і Зовнішнє незалежне оцінювання, яке повинно стати свого роду універсальним мірилом усього того, що дитина отримала у шкільні роки. Завдяки ЗНО держава намагається об'єктивно оцінити знання випускників, визначити для кожного майбутній шлях саморозвитку, завдати удару по корупційних схемах у вищій освіті та допомогти тим дітям, які мають багатство розумове, а не матеріальне. Проте і профілізація, і введення ЗНО приховують у собі чимало загроз.

По-перше профільність та ЗНО формує у дитини думку, що вивчати потрібно лише те, що знадобиться для успішного вибору професії та кар'єри. Відбувається підміна педагогічних цінностей: «вчитись потрібно не для того, щоб стати розумною, вихованою людиною, а щоб краще влаштуватися у житті». У школі з'являються предмети потрібні і непотрібні (так як і вчителі). Конкурс атестатів чи «гаманців» перетворюється на конкурс репетиторів.

По-друге, будь-яка спроба «виміряти і зважити» рівень розвитку дитини завдяки різним індексам, балам, рейтингам чи тестам є необ'єктивною. Адже кожна дитина унікальна і індивідуальна. У різних дітей по-різному розкриваються таланти та здібності. Для успішного складання тестів потрібні певні окремі розумові та психо-фізичні якості. У той же час ЗНО не дає можливості побачити психічний, духовний розвиток дитини, її творчі можливості. ЗНО дає можливість лише визначити рівень знань дитиною певного набору термінів, фактів, явищ та ін.

Ніби передбачаючи сучасне захоплення батьків та педагогів ранньою профільністю та спеціалізацією св. Іоанн Златоуст застерігав: «Не має нічого важчого за мистецтво виховання... Людина, що знає це мистецтво, повинна

бути уважніша за будь-якого живописця чи зодчого. Але ми про це ніскільки не піклуємося, а звертаємо увагу лише на те, щоби наші діти отримали гарну освіту. Та й про це турбуємося лише для багатства (щоби отримали вигідну професію, добре влаштувались в житті)...» [4].

Отже запровадження ранньої спеціалізації у школі та ЗНО поряд з позитивними рисами має і ряд суттєвих небезпек. Головна з яких, – формування невірної системи цінностей та поширення духу споживацтва та пристосування у наших дітей.

4. Погляд християнської педагогіки на теорію гармонійного виховання особистості

Християнська педагогіка має свою думку щодо пріоритетів виховання та можливості гармонійного виховання. Відомий православний педагог поч. ХХ ст. В. Зеньковський писав: «Виховання повинно стояти на першому місці і вміщувати в себе навчання, а не бути лише додатком і чимось додатковим до навчання» [1]. Ця думка ґрунтується на богословському вченні про триєдину ієрархічну будову людини, де в схемі «тіло, душа, дух», саме духу та його проявам належить провідне місце. На думку християнських педагогів, спочатку людина була створена саме так, із домінуванням духовних та душевних якостей над тілесними. Але після гріхопадіння ієрархічна структура людини змінилася. І тілесні потреби, намагання будь-що задовольнити матеріальні бажання стали для більшості людей провідними. Тому завдання педагогіки полягає в тому, щоб допомогти дитині повернути втрачену людську ієрархію, щоби духовні та душевні потреби займали в її житті головне місце.

Виходячи із вчення про ієрархічну структуру особистості, християнська педагогіка вважає необхідним розвивати першочергово ті якості дитини, які дають їй можливість сформуватись духовно зрілою особистістю, стати справжньою людиною. «Турбота про виховання моральності і почуття благочестя повинна розпочинатися з раннього дитинства, як через те, – писав Коменський, – що не відкладати корисно, так і тому, що відкладати небезпечно...якщо не наситити ніжного розуму дитини любов'ю до Бога». [2]. Якщо не дати можливості визріти в душі дитини почуттю благочестя, то наша енциклопедична освіта здатна вбити усякі добрі почуття і розвинути в ній любознайство. А «... розум пустого любо знайки», як казав Р. Декарт, «хворий більше, ніж тіло хворого водяною». Разом з тим В. Зеньковський, критикуючи ідею «енциклопедичної» освіти Коменського, вказує на невірне розуміння ним ролі школи. Не повинна школа намагатись навчити учня усьому, краще залишити у учня певний «розумовий голод», дати йому можливість розвиватися самому.

Релігійне, морально-духовне виховання повинно не гармонійно поєднуватися з іншими видами виховання, а випереджувати інформаційно-раціональне наповнення розуму. Захоплення ж ранньою спеціалізацією, прагматизм та індивідуалізм може мати несподівані результати. Російські соціологи провели опитування, під час якого людям задавали запитання: чи можна поступитися мораллю заради того, щоби розбагатіти? Серед пенсіонерів лише 20 відсотків згодні щоби їхні діти поступалися принципами заради багатства, а 59 відсотків категорично заявили, – нехай діти будуть бідними, але чесними. Зовсім іншими були результати опитування серед молоді. Лише 28 відсотків не бажають жертвувати моральними принципами заради багатства. А 54 відсотка готові забути про мораль та совість, якщо існує реальна перспектива збагачення [5]. Такими є перші результати ринково-орієнтованої освіти.

Християнська ж педагогіка стверджує, що ні надмірні знання, ні добре розвинене тіло, ні здобуті гарні манери, ні майстерне володіння різними мистецтвами чи практичними навичками не замінять дитині головного. Усе це лише засоби, інструмент для пізнання світу і себе. Без любові до світу, до Бога – це ніщо. Саме так каже святий Апостол: «Якщо я говорю мовами людськими і ангельськими, а любові не маю... якщо... знаю усі таємниці, і маю всяке пізнання... а не маю любові, то я ніщо». Саме любов до Бога, до світу, ним створеного робить людину людиною. І головне завдання педагогів полягає у прищепленні дітям великої християнської тріади: Віри, Надії, Любові. Все інше – другорядне, педагогічна «суєта суєт».

Поклади накопичені тобою знання до ніг Христа, – закликає молоду людину Церква, – і він допоможе тобі застосувати малі знання на великі справи спасіння твоєї власної душі і душ ближніх.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зеньковский В.В. Педагогика. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2002.
2. Коменский Я.А. О религиозном воспитании. – В кн.: О целях образования. (Религиозно-философская библиотека; Вып. VII). СПб., 1905. – С. 53-54.
3. Пирогов Н.И. Вопросы жизни: Сочинения. – Т. 1. СПб. – С. 49-53.
4. Полное собрание сочинений Св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах. Том первый, книга первая. – Москва: Православная книга, 1998
5. Сборник пленарных докладов XV международных рождественских образовательных чтений. – Москва, 2007. – С. 96-97.